

מנפץ

הגדרת המלאכה

מלאכת מנפץ מופיעה ברשימת המלאכות במשנה (שבת עג ע"א) לאחר מלאכת מלבן, ולאחריה באות מלאכות הצובע¹ והטווה. בפירושו למשנה כתב רש"י שמנפץ הוא 'קרפיר' בלעז, ומשמעותו היא סירוק הצמר, והיינו שיש צורך בפעולת הפרדה של הסיבים כיוון שסיבי הצמר מסתבכים זה בזה. ונראה לענ"ד שיש במלאכת מנפץ חלק שהוא גמר מלאכת הליבון, הואיל ובאמצעות הניפוץ מנקים את הצמר מן הקיסמים ושאר דברים שנסתבכו בו, ויש במלאכה זו גם תהליך של הפרדת החוטים, שמהווה הכנה והכשרה למלאכת הטווה.

ביר או בכלי

והנה מן הסוגיה (ב"ק צג ע"ב) נראה שתהליך ניקוי הצמר מן הלכלוך מתבצע בשני שלבים – מלבן ומנפץ, ומפני זה נחלקו בו תנאים לגבי גדרי שינוי לעניין גזילה ולעניין צירוף לראשית הגז. כך איתא התם [פירוש רש"י מובא בסוגריים]:

וליבון מי הוי שינוי? ורמינהי: לא הספיק ליתנו לו עד שצבעו – פטור, לבנו ולא צבעו – חייב! אמר אביי, לא קשיא: הא רבי שמעון, הא רבנן; דתניא: גזוז, טוואו וארגו – אין מצטרף, לבנו – רבי שמעון אומר: אין מצטרף, וחכמים אומרים: מצטרף. רבא אמר: הא והא רבי שמעון, ולא

---

¹ מלאכת הצובע נעשית, על פי המשנה, בין הניפוץ לבין הטוויה, וזאת מטעמים פרקטיים – לאחר שסיימו את ניקוי הצמר צבעוהו, ואין טעם לצבוע לפני הניפוץ, ולאחר מכן ניתן לבצע את טוויית החוטים לצבעיהם. מבחינה עניינית יש לראות את הניפוץ כמשלים את הליבון והניקוי של הצמר, וכמכשיר לקראת הטוויה. אמנם אפשר שיש מצב שבו כדאי לצבוע לפני הניפוץ, ואזי הניפוץ יהיה צמוד לטוויה, וכך כתב בספר מעשה רקח (בעקבות דברי הרמב"ם בפרק ט' הל' יב שהמנפץ את הצמר או את השני חייב): "שמעתי שהצמר שרוצים לצבועו בשני הם מלבנים אותו תחילה במי אלום דהיינו בלע"ז פיידר"ה לומבר"י כדי שיתלכלך ואז הוא מקבל הצבע וזהו מ"ש רבינו או את השני ואחר הליבון צריך עוד לנפצו כדי להפריד החוטין כי סם זה טבעו להדביק והצמר מסתבך וצריך ניפוץ ולכך הזכירו רבינו לקמן גבי ניפוץ עיין עליו". מדברים אלו עולה שהצביעה אינה שייכת מהותית לשלב מסוים, כגון ליבון, ניפוץ וטוויה. הצביעה משתלבת בשלבים שונים לפי העניין, פעמים שהיא באה לאחר הניפוץ, ופעמים לפני כדוגמת השני. גם ניפוץ השני שייך למלאכת המנפץ, ואע"פ שסיבוך הצמר אינו רק הסיבוך הטבעי, ונוצר גם על ידי הסם, מ"מ אף זה בכלל מנפץ, שמפריד הסיבים.

קשיא: הא דנפציה נפוצי [ביד, ירפי"ר בלע"ז, ולא הוי שינוי כולי האי], הא דסרקה סרוקי [במסרק]. רבי חייא בר אבין אמר: הא דחוריה חוררי, הא דכבריה כברויי [בגפרית להתלבן יפה].

אם כן, לפנינו מחלוקת אמוראים משולשת: אביי סבר שנחלקו התנאים האם ליבון צמר נחשב שינוי, כדעת ר"ש, או שאינו שינוי – כדעת חכמים. רבא סבור שאף רבי שמעון מחלק בין שתי רמות ליבון – אם ניפץ הצמר ביד אין זה נחשב שינוי, אך אם עושה כן במסרק זהו ניפוף משמעותי יותר ונחשב שינוי. רבי חייא בר אבין חילק אף הוא בין שתי רמות ליבון – בין ליבון רגיל של הצמר בעזרת הרתחתו במים, לבין ליבון יסודי יותר שכולל שימוש בגפרית².

לענייננו חשובה עמדתו של רבא, כיוון שיתר האמוראים דנים בליבון הצמר על פי גדרי מלאכת מלבן המקובלים בהלכות שבת, ובהגדרתו של ליבון כזה כשינוי לעניין גזילה וראשית הגז. רבא סבור שהליבון כשלעצמו אין בו כדי להיחשב שינוי לעניין גזילה, והוא ייחשב כזה רק אם עשה גם את הפעולה הבאה ממלאכות השבת – מלאכת הניפוף, שרבא רואה אותה כפעולת המשך לליבון, ולפיכך קראוה בסוגיה שם "ליבון". לדעתו ניפוף ביד אינו שינוי לעניין גזילה, אלא רק ניפוף במסרק, ויש לעיין לעניין שבת – האם יש לחייב גם על ניפוף ביד, או דילמא בעינן דווקא ניפוף במסרק. אמנם נראה שכיוון שרש"י מפרש שסתם ניפוף המוזכר הוא ביד, שהרי הסוגיה בב"ק שם מחלקת בין ניפוף לסירוק, ורש"י פירש שם בד"ה נפציה דהיינו ניפוף ביד, ממילא נראה לכאורה שהוא סבור שיש לחייב בשבת גם עבור ניפוף ביד. ואכן מצאנו בדבריו שהוא מגדיר גם את פעולת הסירוק במסרק כפעולת ניפוף, שכך פירש בסוכה יב ע"ב ד"ה שמא דייק: "שמא דייק – במכתשת, ולא נפיץ במסרק", ועולה מדבריו שניפוף הוא בין ביד ובין במסרק. וראה עוד שם (בד"ה בהוצני פשתן)³ שיש גם דרגה שלישית של ניפוף, כשעושה כן על ידי חבטה במכתשת, עיי"ש.

ואין להקשות ממה שכתב המפרש בנזיר (מב ע"א) בעניין מה שאמרו שם שנזיר חופף ומפספס אבל לא סורק, וז"ל שם בד"ה מפספס: "שמפריד שערתיו זו מזו אבל לא במסרק", ולכאורה משמע שדווקא ביד. אך פשוט שהיינו דווקא בנזיר, שמותר לו להפריד השערות אבל אסור לו לתלוש, ולכן אסור לו לסרוק במסרק.

² עיין מה שכתבנו על אודות סוג זה של ליבון במלאכת מלבן (עמ' 36).

³ ד"ל רש"י: "בהוצני פשתן – שמעתי מר' יוחנן כשרה, דהיינו כשהוא בהוצין שלו כמו שגדל, ולא נשרה במי המשרה, ולא נופץ במכתשת". הדיון בסוגיה שם עוסק בשאלה עד מתי עדיין יש לראות את הפשתן כחומר גלם, שניתן לסכך בו, ומאימתי הוא כבר נחשב כאונין של פשתן המיטמאים בנגעים ופסולים לסכך.

אבל מנפץ בעלמא – פשיטא שעיקרו במסרק, שבזה מתנפץ היטב. ובעיקרו של דבר, נראה שכל פעולה שיש בה הפרדת הנימים המסובכות של הצמר הרי היא בכלל מנפץ, בין שהיא נעשית במכתשת, במסרק (בין של עץ ובין של מתכת) או ביד.

אמנם נראה שאין זה פשוט לומר שגם ניפוץ ביד מחייב, ויתכן שחייבים רק על ניפוץ בשבט, כמו שכתב הרמב"ם בפירושו למשנת המלאכות (ו, ב): "מנפצו – החובטו בשבט", או לפחות במסרקות של ברזל וכפי שכתב המאירי (עג ע"א): "המנפצו במסרקות של ברזל". ויש סברה בדבר לומר כן, משום שניפוץ ביד אינו יעיל כל כך, ועיקרו לכאורה בניפוץ בכלי – בסירוק או בחבטה.

יתכן שיש לפנינו מחלוקת ראשונים אם לחייב על ניפוץ גם כשהוא נעשה ביד, וכפי שמשמע משיטת רש"י, או רק כשנעשה בכלי כמשמע מן הרמב"ם והמאירי. ונראה שיש לחוש לשיטת רש"י שיש ניפוץ גם ביד, ומסתבר שאף לדעת החולקים – מכלל איסור דרבנן לא יצאנו. ומ"מ מסתבר מאוד שאם ניפץ מערב שבת, ובא בשבת לסרקו במסרק – חייב על כך אפילו לשיטת רש"י, משום שיש בסירוק שלב משמעותי הרבה יותר. ואין זה דומה לבישול אחר בישול⁴, משום שכאן נראה לי שגם הם יודו, דשאני בישול שעיקרו בהפיכת אוכל שאינו ראוי לאכילה לראוי, ומרגע שהגיע למאכל בן דרוסאי – שוב אין שייך בו איסור בישול מדאורייתא אפילו שיפר את המאכל. מה שאין כן בניפוץ, שעניינו הכשרת הצמר לטוויה (וראה דברינו בפיסקה הבאה), וכל שמועיל לכך – בגדר ניפוץ הוא.

ניקוי או הכנה לטוויה

וחשבתי להציע אף יותר מכך: הנה ביארנו בתחילת דברינו שמלאכת מנפץ נמצאת בתווך בין מלבן לבין טווה, ויש לומר שאולי בזה נחלקו הראשונים אם עיקר ניפוץ שייך ביד או בכלי: אם נראה את מנפץ כהמשך לליבון – אפשר דסגי בניפוץ ביד כדי להוציא מן הצמר קיסמים ודברים אחרים שנסתבכו בו. אך אם נראה את מנפץ כהכנה לקראת הטוויה – אפשר שלזה בעיני דווקא ניפוץ בכלי, שיש בו הפרדת סיבים משמעותית יותר, המכינה לטוויה⁵. ולדברינו אלה, אפשר

⁴ שיש סוברים שאין בישול לאחר מאב"ד, ראה טללי שבת כרך א', עמ' 281 ואילך.
⁵ ביסוד נקודה זו, אם לקשור מנפץ לליבון או לטוויה, כבר התלבט האבני נזר בסי' קע לפי דרכו. עיי"ש שהתקשה ברבר – שמן הסוגיה בב"ק עולה זיקה בין ניפוץ לליבון אך מן הרמב"ם עולה זיקה לטוויה, ולדברינו אפשר דתרווייהו איתנהו ואין סתירה בין הדברים. ובכלל, נראה שאין לדקדק מן הסוגיה בבבא

שבזה נחלקו הראשונים הנ"ל. ויש מקום לומר דתרווייהו איתנהו במנפץ, וכפי שמשמע מדברי רש"י – שראינו שהוא מגדיר גם את הניפוץ ביד וגם את הניפוץ בכלי כמנפץ, ואולי הוא מהני תרי טעמי, דהיינו שניפוץ ביד הוא גמר המלבן, וניפוץ בכלי הוא הכנה לטוה.

ולאור דברינו אלה יש לעמוד על דברי הרמב"ם בענייננו, וז"ל:

המנפץ את הצמר או את הפשתן או את השני וכיוצא בהן חייב, וכמה שיעורו כדי לטוות ממנו חוט אחד ארכו ארבעה טפחים, והמנפץ את הגידים עד שיעשו כצמר כדי לטוות אותן הרי זה תולדת מנפץ וחייב. (ט.)

(יב)

חילק הרמב"ם דבריו לשני חלקים: יש ניפוץ שהוא אב – ניפוץ צמר פשתן ושני, ויש ניפוץ שהוא תולדה – ניפוץ גידים, ובזה כתב הרמב"ם שאינו חייב אלא כשעושה כן כדי לטוות אותן. ונראה שזהו ביאורם של דברים: ניפוץ רגיל כולל בתוכו שני יסודות – האחד הוא ניקוי הצמר מקוצים, קיסמים וכיו"ב, והשני הוא הפרדת הסיבים, וזהו האב של מנפץ. בניפוץ גידים אין מדובר בכללן שנסתבך בין הסיבים, כי הגידים אינם עשויים מסיבים ופעולת הניפוץ יוצרת אותם. לכן בזה יש לחייב רק אם עושה כן כדי לטוות אותם לחוטים, והוי רק תולדת מנפץ, שהרי אין כאן סיבים טבעיים שמנפצם אלא ייצור סיבים המכשירים לטוויה, וזהו הדמיון לאב.

ניפוץ גידים

כתב המשנה ברורה:

הסורק צמר או פשתן או שאר דברים כמו שסורקין הפשתן והצמר או כמו שנופצין הצמר לעשות הלבדין והמנפץ הגידין דהיינו שחובט במקל על הגידין עד שעושה אותן כחוטין לטוות אותן כמו שהסופרין עושין כ"ז קרוי מנפץ וחייב. (סוף סי' שדמ"ו)⁶

⁶ קמא, שאינה עוסקת בגדרי המלאכות אלא רק בדיני שינוי, ומוקד הדיון שם הוא בשלבי עיבוד הצמר – עד היכן צריך להתקדם כדי שייחשב שינוי דיני גזילה ולחייב בראשית הגז. בסוף סימן זה העתיק המשנ"ב קיצורי דינים של מלאכות שלא נידונו בשלחן ערוך, והוא ליקוט מדברי הרמב"ם והחיי אדם (כמצויין בדבריו שם).

והנראה מדבריו שמחלק בין ניפוץ צמר לניפוץ גידים, שניפוץ צמר הוא פעולת סירוק (ביד או במסרק – ראה דיוונו לעיל) וניפוץ גידים הוא בחבטה במקל כדי לעשותם חוטים לקראת טווייתם.

עוד דן באבני נזר (סי' קע אותיות א-ב) בשאלה למה ניפוץ גידים הוא רק תולדה ולא אב, ושלל את האפשרות לפרש כדברינו שניפוץ גידים אינו אב מפני שאין בו סיבים מסובכים בצורה טבעית. לכן קבע שם:

נראה לי משום דמלאכת הניפוץ הוא כדי שיהי' ראוי לטווי'. ועל כן המינים שסתמן לטווי' המנפצם אב מלאכה. וגידים אם מנפצם כדי לטוות אותם הוי תולדה ולא אב כיון שאין סתמן לטווי'. ולפי זה יש לומר דאם אין מנפצם כדי לטוות לא הוי מלאכה כלל.

ובאותיות ו-ז שם דן האבני נזר לחייב מנפץ הגידים משום טוחן, ומחלק בין שני שלבים:

והנה יש לי מקום עיון המנפץ את הגידין למה לא יחשב תולדה דטוחן כמו סלית סילתי שחותך עצים לחתיכות דקות להבעיר. בשלמא בצמר ניחא. שהרי אין גוף אחד מתולדה. אבל גיד שאחד מתולדה יחשב טוחן, ונראה לי דהנה הגיד תחילה חובטין אותו עד שנעשה כמו חוטין ואחר כך מנפצים ביד או במסרק להפריד החוטין זה מזה. ועל כן בחבטה כבר נגמרה מלאכת הטחינה כמו כותש שומין דחשיב לי' בירושלמי [מט ע"א] תולדה דטוחן... אף שנדבק. ואחר כך הפרדת החוטין הוה לי' תולדה דמנפץ לבר.

לדבריו, כל חבטה בגידים היוצרת את החוטים היא תולדת טוחן, ורק פעולת הפרדתם המכניתם ומכשירתם לטווייה היא תולדת מנפץ. אולם אין הדברים נראים כן, וכבר הבאנו ראשונים שפירשו שהחבטה היא ניפוץ, כפי שראינו ברמב"ם בפירוש המשנה, ברע"ב, ובפני משה לירושלמי (כפי שציין האבני נזר בעצמו שם, וחלק עליו). ונראה לי שיותר פשוט לומר שפעולת ניפוץ הגידים על ידי החבטה היוצרת את החוטים היא תולדת מנפץ כשהיא נעשית במגמה לטוות אותם לחוטים, ואין בזה תורת טוחן לשיטת הרמב"ם, מפני שלדעתו אין טוחן אלא בעשיית אבקה או בחיתוך המכין לבישול⁷, ובגידים אינו עושה אחד מן היסודות הנ"ל, ולפיכך אין בזה משום טוחן כלל.

⁷ עיין בטללי שבת א' מלאכת טוחן, עמ' 212, שהארכנו בביאור שיטת הרמב"ם בזה.

עוד נראה לי לומר בזה, כפי מה שהזכרנו פעמים רבות בעבר, שאין לחייב עבור פעולה אחת פעמיים, משום שתי מלאכות, ויש תמיד לדון בדמיון היותר קרוב לאב מסוים. לפיכך נראה לי להציע שיש לחלק בין חובט בגידים לעשותם חוטים כדי לטוותם, שהרמב"ם חשב שראוי לדמותו יותר למנפץ והוי תולדה דיליה, ובאופן זה אין לחייב משום טוחן; אבל אם חובט בגידים כדי לעשות מהם חוטים ואין לו כוונה לטוות אותם, אפשר שיש לראות פעולה זאת כשייכת לטוחן, ודומה לסלית סילתי על פי פירושיהם של כמה מן הראשונים באותה סוגיה. היינו דתלוי הדבר במגמת פעולתו, לשם מה הוא מתכוון להשתמש בחוטים אלה, אם הוי תולדה דמנפץ, או שיש לחייבו משום טוחן⁸.

ובעיקר הדבר נראה לי ברור שניפוץ הגידים לטוויה אין לחייבו אלא משום מנפץ ולא משום טוחן כלל, ואין לדבר על זיקה לטוחן אלא כשמנפץ הגידים לחוטים שלא על מנת לטוותם, כמו שנהוג להשתמש בגידים לתפירת היריעות ובתי התפילין ועוד⁹.

הדש המנפץ והמנפץ – ניפוץ פשתן

לפני שניכנס לדיון בסוגיית ניפוץ הפשתן, חשוב לתת רקע עובדתי בסיסי:

הפשתה התרבותית היא צמח חד שנתי שגובהו 0.3–1.2 מ'. אורכו של סיב הפשתן כ-35 ס"מ, והוא מצטיין בחוזק ובגמישות. סיבי הפשתן עוטפים את הגבעול, והשלב הראשוני בעיבוד הוא הפרדתם מהגבעול. בדרך כלל קוצרים את הפשתן ומשאירים אותו בשדה להירקב ולהתייבש כחודש בערך, בתקופה זו הוא משנה את צבעו ולאחריו נוח יותר להפריד את הסיבים מהגבעול. יש שמשרים את גבעולי הפשתן במים למשך 10–20 יום כדי להפריד בין שכבת הגבעול החיצונית לבין הסיבים הפנימיים, המשמשים לטוויה ולאריגה. השלבים הבאים הם ייבוש, ניפוץ וסריקת הסיבים.

⁸ גם אם האיסור הוא מצד טוחן, ייתכן שרק מדרבנן. ועיין בכל זה בטללי שבת א' שם, ויש לקשור לדיון זה גם את דיונם של הפוסקים בשאלת טחינה בגידולי קרקע, ובשיטות הראשונים אם בהמה נחשבת גידולי קרקע ועוד.

⁹ נפקא מינה נוספת לשאלתנו עשויה להתעורר לגבי שייכות ניפוץ בשיער מחובר, ועי' בדיוננו להלן (עמ' 107).

בבואנו לדון באיסור ניפוץ פשתן בשבת, עלינו לפתוח בכרייתא הבאה, המובאת בשבת עג ע"ב: "תנא: הדש והמנפץ והמנפט – כולן מלאכה אחת הן". ונחלקו הראשונים בהסבר המושגים השונים המובאים בכרייתא וההבדלים ביניהם.

שיטת רש"י – ניפוץ בגידולי קרקע ובדברים שאינם גידולי קרקע

רש"י על אתר פירש:

המנפץ – פשתן בגבעולין. והמנפט – צמר גפן בקשת כדרך האומנין, וצמר גפן גידולי קרקע הוא, להכי קרי ניפוץ דיליה תולדה דדש, שמפרק גרעינין ממנו, ולא קרי ליה תולדת מנפץ דצמר.

בדברי רש"י הללו יש לעמוד על שתי נקודות:

א. ניפוץ הפשתן שגדל בגבעולים שעל ידיו הפשתן נפרד מן הגבעול, וכן בצמר גפן, הוא פעולה שדומה באופייה ובמהותה למלאכת הדש. רש"י רואה צורך להבדיל בין ניפוץ הצמר ובין ניפוץ הפשתן וצמר הגפן, ומצביע על הנקודה הראשונה שהוזכרה לעיל, שהיא טענה בהירה ומסתברת, והוזכרה גם בדברי החידושים המיוחסים לר"ן בסוגייתנו:

והמנפץ והמנפט. פי' ניפוץ פשתן מגבעוליו וניפוץ שמנפט גרעינין הנמצאין בתוך צמר גפן שהן הזרע שלו וכולהו דש גמור נינהו ואב אחד¹⁰ הוא אלא ששם משתנה. אבל בצמר רחלים ואילים תיקון שלו נקרא מנפץ במשנה והוא אב בפני עצמו ואינו תולדה דדש.

ב. רש"י מזכיר בדבריו נקודה נוספת שיש לעיין במשמעותה – יש פעולה שבגידולי קרקע שייכת לדש, אך פעולה דומה בצמר בהמה, שאינה גידולי קרקע, אינה שייכת לדש אלא למלאכת מנפץ הייחודית. ונראה מדבריו שלדעתו היה מקום לראות את ניפוץ הפשתן כתולדה של ניפוץ הצמר, אלא שכיוון שהוא גידולי קרקע יש לראותו כתולדת דש, וצ"ע.

ואשר נראה לי לפרש בדבריו, שניפוץ הפשתן מוביל בסופו של דבר אף הוא לתעשיית הבגדים, ויש בו דמיון מסוים גם לניפוץ הצמר, שאף את הצמר מנפצים כדי לנקות אותו מן הקיסמים ושאר דברים ולכלוכים שנסתבכו בו, אלא שניפוץ

¹⁰ יש לשים לב שלדעת רש"י נראה שהמנפץ את הפשתן והמנפט הן תולדות דדש, אבל לדעת החידושים המיוחסים לר"ן הם אבות מקבילים לדש.

הפשתן הוא מן הפסולת הטבעית שהוא גדל בה. ונראה לי שלזה כיוון רש"י, שכיוון שהפסולת בפשתן היא הפסולת שהוא גדל בתוכה, יש לשייכה למלאכת דישה שיסודה בגמר מלאכת הקציר, כפי שביארנו בדברינו בגדרי מלאכת דש (עי' טללי שבת א', עמ' 85). ומפני זה ניפוץ פשתן שייך למלאכת הדש, אבל ניפוץ הצמר, שאינו גידולי קרקע, אינו שייך למלאכה זו (גמר הקציר) והוא חלק מהכנת הבגד. ונראה לי שעיקר כוונת רש"י בהזכירו גידולי קרקע היא לשלול את שיוכו של ניפוץ צמר בהמה למלאכת דש, ואינו מבקש לשלול מלאכת מנפץ מדברים שהם גידולי קרקע, שהרי אין הלכה השוללת מנפץ בגידולי קרקע.

וראה מה שכתב המאירי בסוגייתנו, בעקבות דברי רש"י:

המנפץ פשתן מגבעוליו והמנפט צמר גפן בקשת כדרך שהאומנין עושין ומפרק הגרעינין ממנו כלן תולדת דש הן ואם עשאן בהעלם אחד אינו חייב אלא אחת אבל נפוץ של צמר הוא אב בפני עצמו ואינו תולדת דש שאין שם ניפוץ גרעינין מתוך הצמר ועוד שאינו מגידולי קרקע וכל צמר גפן הוא מגדולי קרקע ונעשה כדישה.

הרי מבואר כדברינו שהעיקר הוא לשלול דישה מדברים שאינם גידולי קרקע. ולדברינו, נראה שיש לדון גם למה לא נאמר שכל מנפץ פשתן יש לחייבו גם משום דש, וכפי שנתבאר, וגם משום מנפץ דצמר שמכינו בזה לטווייה, וצ"ע, ראה להלן.

שיטת רבינו חננאל – ניפוץ כהפרדת פסולת

רבינו חננאל פירש את הברייתא אודות הדש המנפץ והמנפט בדרך שונה:

הדש הוא המפרק הפסולת המחוברת באוכל ומכינתן לברירה או כברה [בזרייה] או בהרקדה. המנפץ נופץ עפרורית מן האוכל וכן המנפט מולל שבלים נמצא זורה והבורר והמרקד כולן מעבירין פסולת המעורבות באוכל ואינה מחוברת (ואינה) כגון קליפה שצריכה פירוק או כגון עפרורית שצריך ניפוץ אלא מעורבת בלבד. (ר"ח עד ע"א)

הר"ח אינו מפרש מנפץ בקשר לפשתן, אלא כניפוץ של עפרורית המחוברת אל האוכל. הסבר זה מתאים לדרכו, שנתבארה אצלנו במלאכת דש, שהוא רואה את מלאכת דש כמכינה למלאכות הברירה, וההבדל ביניהן הוא שדש פועלת בפסולת המחוברת אל האוכל, ומלאכות הברירה בפסולת המעורבת באוכל. על כל פנים, הר"ח לא פירש כלל את הסוגיה בניפוץ פשתן, ולדעתו יש מקום לומר שניפוץ

הפשתן במסגרת תעשיית הבגד ליריעות וכיו"ב יתחייב משום מנפץ. אפשר שלדעתו כל ניפוץ פשתן חייב רק משום מנפץ, ואפילו המנפצו מן הגבעולים, משום שיש לקשור פעולה זו במהותה לניפוץ הצמר.

ואכן מצאנו שהרמב"ם פוסק בפרק ט הלכה יב: "המנפץ את הצמר או את הפשתן או את השני וכיוצא בהן חייב", הרי שכתב לחייב בניפוץ פשתן משום מנפץ, ונראה שאף הוא מפרש הסוגיה כפירוש הר"ח, שהניפוץ המוזכר שם אינו עוסק בפשתן כלל.

הסבר נוסף בשיטת רש"י – מוקד כפול למלאכה

אמנם יש מקום לומר שאף רש"י אינו חולק בנקודה זו, ואף הוא יסבור שיש שני שלבים בניפוץ הפשתן: השלב הראשון הוא ניפוצו מן הגבעולים, ובזה יש לחייבו משום דש, והשלב השני שהוא הניפוץ שיוצר הפרדה בין הסיבים, המכינו לתעשיית היריעות, ועליו יש לחייב משום מנפץ. ואפשר שיש לעמדה זו מקור בדברי הירושלמי שם:

ההן כיתנייא בקופנה משום דש. במערובה משום טוחן. באפסטיה משום זורה. בכף משום בורר. כד מפלג משם מנפה. כד מתלש משם מחתך. גמר מלאכתו משם מכה בפטיש. (י, ב)

ופירש שם הפני משה:

בקופנה. כשמכה אותו בתחלה בקופנה כמו הקופץ¹¹ ה"ז משום דש ואח"כ במערוכה כמו המעריך שעורכין בו ומדיקין את הפשתן ה"ז משום טוחן וכשחוזר ומכה בהן באפסטיה והיא כלי שמגרר בו ממנו את הקש ה"ז משום זורה ואח"כ מחליקו בכפו להסיר הקשין הנשארים בו ה"ז משום בורר וכשמחלק האניצין זה מזה משום מנפץ וכשתלש אותו בתחלה ה"ז מחתך והיינו קוצר וכשגמר מלאכת כולן חייב עוד משום מכה בפטיש.

עוד חשבתי שיש לתלות שאלה זו בגדרי מנפץ, שעמדנו עליהם לעיל: אם מנפץ עיקרו בניקוי הצמר מן הלכלוך שדבק בו, אין מקום לחייב בניפוץ פשתן משום מנפץ, מפני שעל חלקו העיקרי של ניפוץ הפשתן (הפרדת הפסולת) יש לחייב

¹¹ נראה שכוונתו לקופץ. שמואל קרויס, קדמוניות התלמוד, חלק ב' כרך 2, עמ' 63 מפרש שקופנה הוא kopanon ביוונית, והוא כלי לחבוט בו את הפשתן. מימרא זו בירושלמי זכתה לביאור מפורט אצל קרויס בספרו, ובאמצעותה הוא מתאר את שלבי עיבוד הפשתן, עיי"ש עמ' 62-65.

משום דש – מכיוון שזו פעולת המשך לקציר (כשיטת רש"י) או מפני שזוהי פעולה המסלקת את הפסולת המחוברת ולא המעורבת (כשיטת רבינו חננאל). אבל אם חיוב מנפץ הוא בהכנה לטווייה, יש לומר שכשעושה את השלב הנוסף, כמתואר בירושלמי, יש לחייבו משום מנפץ, וכמבואר ברמב"ם. אמנם לפי מה שהתבאר למעלה (עמ' 100) בשיטת הרמב"ם, שיש במנפץ שני מוקדים, יש לחייב בניפוץ פשתן בשלב השני שלו שמכינו לטווייה גם משום מנפץ. וכבר כתבנו למעלה, שנראה שגם רש"י סבור דתרווייהו איתנהו במנפץ: גם הניקוי מן הלכלוך וגם ההכנה לטווייה של הפרדת הסיבים, ביד ובכלי, כפי שנתבאר שם. ואם כן – גם בפשתן השלב הראשון שייך לדש, אך השלב השני של ניפוץ הפשתן שייך למנפץ, כמבואר בירושלמי הנ"ל.

והנה כמה אחרונים¹² כתבו שכל מנפץ פשתן חייב שתיים, משום דש ומשום מנפץ, ומקור הדברים בחיי אדם, וז"ל:

הסורק צמר או פשתים או שאר דברים כמו ססורקין הפשתן והצמר או כמו שנופצין הצמר לעשות הלבדין, והמנפץ הגידין דהיינו שחובט במקל על הגידין עד שעושה אותן כחוטין לטוות אותן כמו שהסופרים עושין, כל זה קרוי מנפץ, וחייב. אבל המנפץ גבעולי פשתן וקנבוס, חייב משום דש, שהרי מוציא הפשתן והקנבוס מן הגבעולים (סמ"ג), ונראה לי דחייב שתיים. (חיי אדם כלל כג)

אולם בסמ"ג כתב וז"ל:

המנפץ. בין במנפץ בין במלבן אין חילוק בין צמר ופשתן לדברים אחרים במה דברים אמורים בפשתן שאין בו גבעולין אבל יש בו גבעולין הרי הוא תולדת דש. (לארין סי' סה)

מדבריו נראה שמחלק בין שני סוגי פשתן – אם יש בו גבעולים חייב משום דש וכשאינן בו חייב משום מנפץ. אך ברור הוא שתחילה מנפצים את הסיבים מן הגבעולים וניפוץ זה שייך למלאכת דש, ולאחר מכן מנפצים את הפשתן כדי להכינו לעשיית יריעות, ובזה חייב משום מנפץ. ונראה לי שכך יש לפרש את דברי החיי אדם שחייב שתיים, דהיינו בשני השלבים שתיארנו וכדמוכח מן הירושלמי הנ"ל. וכן נראה מדברי המשנה ברורה בס"י שד"מ, לאחר סיום המלאכות, שכותב:

¹² מנחת חינוך לב מוסך השבת מלאכת מנפץ, וראה עוד להלן.

הסורק צמר או פשתן או שאר דברים... לעשות הלבדין... כ"ז קרוי מנפץ וחייב אבל המנפץ גבעולי פשתן וקנבוס חייב משום דש שהרי מוציא הפשתן והקנבוס מן הגבעולין.

שיטת התוס' – אין ניפוץ בפשתן

אמנם מדברי התוס' בשבת (עד ע"א) נראה שהם סוברים שאין לחייב בניפוץ פשתן משום מנפץ, ואפילו אם מנפצו לתעשיית היריעות, וז"ל בד"ה אע"ג: "ולא חשיב נמי מנפץ אף על גב שבמשכן היו מנפצין פשתן לעשות יריעות ושאר דברים משום דהיינו דש ממש אלא שזה בתבואה וזה בפשתן". הרי לפנינו שגם ניפוץ פשתן לעשיית יריעות שייך לדעתם לדישה בלבד, ונראה שהם סבורים שעיקר הניפוץ הוא בניקוי הצמר, ולכן גם ניפוץ הפשתן שייך ביסודו לדישה.

סיכום

ובסיכום הדברים עולה מדברינו שיש לפנינו ג' שיטות עיקריות:

- א. שיטת התוס' שכל ניפוץ פשתן חייב רק משום דש.
- ב. שיטת הר"ח והרמב"ם שכל ניפוץ פשתן חייב רק משום מנפץ.
- ג. שיטת הסמ"ג ושיטת רש"י, ולדברינו כן עולה מן הירושלמי, שיש שני שלבים בניפוץ פשתן – על ניפוץ מן הגבעולים חייב משום דש, וכשמנפצו לדקק אותו לצורך תעשיית היריעות והבגדים יש לחייבו משום מנפץ.

ניפוץ בשיער

כתב בספר אבני נזר בעניין סירוק שער בשבת¹³, שרש"י בשבת (ג ע"א) כתב שמפספס השיער המוזכר שם הוא הניפוץ, ויש לדון אם יש לאסור סירוק שיער משום מנפץ, וז"ל:

יש לעיין בהא דרמ"א סוף סימן ש"ג בהא דאסור לסרוק במסרק בשבת אבל מותר לחוף ולפספס ביד כתב המגן אברהם [ס"ק כ"ג] מפספס מנפץ שער, ולמה לא יאסר משום מנפץ. ואף שהוא על גבי האדם, הלא הטווה צמר שעל גבי בהמה סבירא ל"י לר' יהודה מכלתין (דף ע"ד ע"ב) דחייב

¹³ ועי"ש גם בס"י קע ס"ק ג שדן בשאלה זו ממש בנוסח אחר.

משום גוזז ומשום "מנפץ" ומשום טוה, הנה חיוב מנפץ במחובר, ורב כהנא לא חלק אלא משום שאין דרך גזיזה בכך ואין דרך "ניפוץ" בכך ואין דרך טוי' בכך. והכא שכך הדרך לסרוק להפריד השערות במחובר בכלי או לפספס ביד יאסור משום מנפץ, וכן סריקה שהוא להפריד השערות לא אסר הריב"ש [סי' שצ"ד] אלא משום עקירת השערות לא משום הפרדת השערות בעצמם דהיינו מנפץ כפרש"י הנ"ל במפספס. ואף אם תמצא לומר דאין זה מנפץ גמור לחיוב חטאת על כל פנים יאסור לכתחילה. (אבני נזר קעא, אות א')

וראה מה שיישב שם בסי' קעא בדרכים שונות. אמנם נראה ברור שהטעם הנכון שאין בזה משום מנפץ הוא על פי מה שכתב ליישב שם בסי' קע, שאין מנפץ אלא פעולת הפרדת הסיבים כהכנה למלאכת הטוויה, ואין מנפץ בעצם הפרדת השערות, וכדמוכח מן הרמב"ם (ט, יב) גבי ניפוץ גידים, וכפי שביארנו לעיל.

ובזה תירץ גם מדוע אין יאסור מנפץ כל אשה המפספסת את שיערה (רש"י שבת נ ע"ב מפרש דהיינו ניפוץ, וכוונתו שסורקת שיערה ביד):

והרי מפספס הוא מנפץ השערות כמו שפרש"י בשבת (דף נ' ע"ב) ולמה לא יאסור משום מנפץ. כמו גוזז השערות חייב כמו גוזז הצמר. ונהי דיש לומר דחיובא ליכא. כמו הטוה צמר שעל גבי בהמה דקיימא לן דפטור דאין דרך ניפוץ בכך וכו'. מכל מקום יאסור כמו התם... ולהנ"ל דאין מלאכה כלל אלא על מנת לטוות ניחא.

אמנם, גם הסוברים שמלאכת מנפץ היא גמר הליבון והניקוי (וראה מה שדנו בזה בתחילת עיסוקנו במלאכה זו) עשויים לחשוב שסירוק השיער בראשה של אישה אינו שייך למלאכת מנפץ, אלא אם כן סורקת כדי להסיר לכלוכים שנסתבכו בשערה.

וראיתי בשו"ת נשמת שבת ח"ז סי' לו שדן בשאלה אם מותר לסרוק פאה נכרית העשויה משער אדם, ובתוך דבריו שם דן בזיקת הפעולה למלאכת מנפץ, והביא בשם אחד האחרונים לאסור 'דמשום מנפץ אסור אף באופן שאינו תולש שום שער כלל', והוא כתב לדחות דברים אלה:

מיהו באמת אין זה פשוט כל כך שזה בכלל מלאכת מנפץ, א' די"ל דסרוק בכלי אינו בכלל מנפץ, ב' שיש מקום לומר דמנפץ קרוי ניקוי הצמר כאשר יבואר.

והנה בטעמו הראשון, שאין מנפץ בכלי אלא ביד, כבר הארכנו לרדן בזה והוכחנו שיש מנפץ גם בכלי, ואדרבה זהו עיקרו של ניפוץ, ואף בשיטת רש"י. ובהמשך דבריו שם דן בנקודה השנייה, שאפשר שמנפץ הוא ניקוי הצמר מן הקיסמים ולכלוכים שנסתבכו בו, ולפי זה אין בסירוק הפיאה משום מנפץ¹⁴. ושוב כתב לחוש מצד מנפץ:

אבל מדברי הרמב"ם (פ"ט מהל' שבת הי"ב) שכ' והמנפץ את הגידים עד שיעשו כצמר כדי לטוות אותן הרי"ז תולדת מנפץ וחיבב עכ"ל, וכ"ה לשון הסמ"ג (מל"ת ס"ה ד"ה והמנפץ), וכן בחי"א (כלל כ"ג) כ' דהסורק צמר או פשתים לעשות הלבדין, והמנפץ הגידין דהיינו שחובט במקל על הגידין עד שעושה אותן כחוטין לטוות אותן וכו' כל זה קרוי מנפץ וחיבב, וכעין זה במ"ב (סוס"י שד"מ), **משמע שגם החלקת והשוואת פני הצמר הוא בכלל מלאכת מנפץ** (וכנראה ששני מיני ניפוץ יש, א' הסרת הפסולת, ב' השוע דהיינו להחליק את הצמר), וא"כ בנידוננו נמי כשסורק הפיאה נכרית כדי ליישר השערות יש מקום להנ"ל שהוא בגדר "מנפץ", ויותר נראה מלשון הרמב"ם הנ"ל שגם הפרדת הצמר לעשות כעין לשונות הדומין לחוטין הוא בכלל ניפוץ, וכ"נ מלשון הערוה"ש (ש"מ ס"ט) שכ' דמנפץ היינו שמנפץ הצמר או הפשתים הדבוק יחד "כדי להפרידו", וא"כ יש מקום להנ"ל לחשוש לזה משום מנפץ.

אולם מלבד מה שיש לדחות שיישור והחלקה אינם אלא כשעושה כן על מנת לטוות, וכמבואר ברמב"ם ובאחרונים הנ"ל, יש לומר עוד ששם מיישר ומחליק הסיבים בהפרידו אותם, ובמקרה של סירוק שיער אין בזה גם תורת הפרדה שאין הפרדת סיבים חשובה מלאכה אלא בדבר שהוא מסובך מתולדתו, אבל בסירוק של שערות שהן מופרדות מעצמן אין תורת ניפוץ כלל. ולפיכך נראה לי שהעיקר להלכה שאין לאסור בזה מצד מנפץ¹⁵.

¹⁴ וכבר דנו גם בנקודה זו למעלה, והבאנו שני מוקדים בניפוץ: האחד מצד ניקוי הצמר כהמשך למלבן, והשני מצד הפרדת הסיבים כהכנה למלאכת טוויה; ובנידוננו אין בזה לא ניקוי ולא הכנה לטוויה.

¹⁵ ואולי יש לחוש בזה מצד גוזז או תולש, וראה מש"כ בזה בשמירת שבת כהלכתה פרק יד סעיף מו.

